

האדם מול הבריאה

באור מצוות הכלאיים

הרב עזריאל אריאל

סוגיית טעמי המצוות בכללה – קשה היא, ו'לא כל הרוצה ליטול את השם יבוא וייטול'. אף במאמר זה לא נתיימר לבאר את סיבתה של מצוות הכלאיים, מפני מה ראה ריבונו של עולם לנכון ולנחוץ לצוותנו עליה. השגתו של האדם, גדולה ככל שתהיה – לא תוכל לתפוס אף מעט מזעיר מן הגדלות האלוהית המונחת בכל מצווה. די לנו בכך שנצטוונו מפיו של אלוהינו. ואנו, עבדיו, נשמח על הזכות שנפלה בחלקנו לעשות את רצונו ביראה.¹ אך שאלה אחת מותר לנו לשאול, והיא: מה המצווה אומרת לנו? מהם הרעיונות והתכנים שאנו, בני האדם, מסיקים ולומדים ממנה?²

הרמב"ן (ד"ה את חוקותי) מאריך בביאור טעמיה של מצוות הכלאיים, וכך הוא כותב בטעמו הראשון:

כי השם ברא המינים בעולם... ונתן בהם כח התולדות שיתקיימו המינים בהם לעד כל זמן שירצה הוא יתברך בקיום העולם. וציוה בכוחם שיוציאו למיניהם ולא ישתנו לעד לעולם, שנאמר בכלם "למינהו" (בראשית א יב)... והמרכיב שני מינין – משנה ומכחיש במעשה בראשית כאילו יחשוב שלא השלים הקב"ה בעולמו כל הצורך, ויחפוץ הוא לעזור בבריאתו של עולם להוסיף בו בריות...³

המסקנה המעשית המתבקשת מדברי הרמב"ן – מרחיקת לכת היא. אם זהו הטעם של איסורי כלאי ההרכבה וכלאי הזרעים, קל וחומר הוא לכל צורה של פיתוח מינים חדשים: הן הכלאה שלהם (ע"י העברת אבקנים ממין אחד לעלי בפרח של מין אחר) והן צורות אחרות של הנדסה גנטית לסוגיה השונים (הנעשית על ידי קרינה רדיואקטיבית או בשיטות אחרות).

הדברים נראים תמוהים. האם זהו רצון ריבונו של עולם, להשאיר את העולם במצב של תוהו ללא התקדמות והתפתחות? האם אין זה תפקידו של האדם לשכלל את הבריאה? ואם תיקונו החומרי של העולם פסול הוא ככפירה בשלמות כוחו של הבורא – מדוע לא נשלול גם את תיקונו הרוחני של העולם, שאף בו יש לכאורה

1. עי' עין אי"ה (שבת פרק ב סי' לו).

2. עי' עין אי"ה (שבת פרק ב סי' כו).

3. וכ"כ הרמב"ן בפירושו לבראשית (א יא ד"ה ויאמר). וכך כותב גם רבינו יוסף בכור שור בפירושו לתורה (ויקרא שם).

משום כפירה בשלמותה של הבריאה ובכוחו הרוחני והמוסרי של הבורא? חיזוק רב יש לקושיה זו מדברי מדרש תנחומא (פרשת תזריע סי' ה):

מעשה ששאל טורנוסרופוס הרשע את ר' עקיבא: איזו מעשים נאים? של הקב"ה או של בשר ודם? אמר לו: של בשר ודם נאים... אמר לו: למה אתם מוליץ? ...הביא לו ר' עקיבא שיבולים וגלוסקאות. אמר לו: אלו מעשה הקב"ה ואלו מעשי מעשה ידי אדם... אין אלו נאים יותר מן השיבולים? אמר לו טורנוסרופוס: אם הוא חפץ במילה, למה אינו יוצא הולד מהול ממעי אמו? אמר לו ר' עקיבא: ולמה שוררו (חבל הטבור) יוצא עמו והוא תלוי בבטנו ואמו חותכו? ומה שאתה אומר למה אינו יוצא מהול? לפי שלא נתן הקב"ה את המצוות לישראל אלא לצרף אותם בהם.⁴

לכאורה דומה כי הרמב"ן הולך, חלילה, בעקבותיו של טורנוסרופוס, הרואה בבריאה כמות שהיא את כליל השלמות, וממילא בא לפטור את האדם מן החובה ומן הזכות לפעול ולתקן. ואילו לדעת ר' עקיבא – אדרבא ואדרבא! לא נברא העולם אלא כדי שיזכו בני האדם להיות שותפים עם הבורא במעשה בראשית, ולתקן את העולם במובן החומרי והרוחני כאחד. כבר המהר"ל הקשה קושיה זו על דברי הרמב"ן (גור אריה ויקרא שם, ועי' תפארת ישראל פרק ב):

אלא שקשה לי על טעם זה שנתן הרמב"ן... דמה בכך? דהא אמרו חכמים, כל דבר שהקב"ה ברא בששת ימי בראשית צריך תיקון, כמו החיטין לטחון ולאפות, ולא אמרינן בזה שהקב"ה לא השלים את עולמו. וכמו שאמרו על המילה, שלא נברא עם האדם והושלם על ידי בשר ודם. וא"כ לא שייך בזה שנראה כאילו אומר שהקב"ה לא השלים עולמו.

אכן, קושיה חזקה הקשה המהר"ל. האם דברים אלו לא היו נהירים לו לרבנו הרמב"ן? ואף הרמב"ן עצמו (בראשית א כח ד"ה וכבשוה) נוקט כדברי המהר"ל כאשר הוא מבאר את ברכת הבורא לאדם בזמן שמסר לשלטונו את כל הארץ:

'נתן להם כח וממשלה בארץ לעשות כרצונם בבהמות ובשרצים וכל זוחלי עפר, לבנות ולעקור נטוע, ומהרריה לחצוב נחושת וכיוצא בזה...'

אם כן, גם הרמב"ן מודה ברשות שניתנה לאדם בברכת ה' להיות שותף במעשה בראשית על ידי פיתוח אגרוטכני וטכנולוגי. וכאשר מדובר בארץ ישראל, הרי כתב הרמב"ן (ספר המצוות, נוספות ד) שיישובה של הארץ הוא מצוות עשה מן התורה:

4. ויכוח עקרוני זה ביניהם חוזר על עצמו בצורה שונה בענין צדקה (ב"ב י' ע"א). גם שם טען טורנוסרופוס הרשע שהעוני הוא גזירת שמים שאסור לו לאדם לפעול כנגדה ולתת צדקה לעני. ואילו ר' עקיבא ענה לו שאדרבא, העוני בא לעולם כדי שהאדם יזכה לפעול למילוי חסרון העני.

'שנצטוינו לרשת הארץ אשר נתן האל יתעלה לאבותינו... ולא נעזבנה ביד זולתנו מן האומות או לשממה...'

ואם כן, מתחזקת היא הקושיה: אם האדם רשאי ומצווה לעסוק בתיקונו של עולם וביישובה של הארץ, מדוע אפוא נאסרה עליו הרכבת הכלאיים? גם טעמו השני של הרמב"ן דורש עיון. ואלו דבריו:

'והמינים בבעלי חיים לא יולידו מין משאינו מינו. וגם הקרובים בטבע שייולדו מהם, כגון הפרדים - יכרת זרעם, כי הם לא יולידו... וגם הצמחים אשר יתרכבו מין בשאינו מינו - אין פריים צומח אחרי כן... וזה טעם "שדך לא תזרע כלאיים", שהוא בהרכבה על דעת רבותינו.'

טעם זה, הפוך הוא מן הראשון. בעוד שהטעם הראשון אוסר 'לשפץ' את העולם, הרי שהטעם השני אוסר לקלקל את העולם.⁵ אך גם הוא קשה להבנה. שהרי אם מסר הקב"ה את עולמו ביד האדם לשימושו ולתועלתו, מדוע לא יהיה רשאי גם לקלקל ולהשחית את הדבר נחוץ לו לצרכו ולתועלתו? והרי כך כותב הרמב"ן עצמו בגדרה של מצוות 'בל תשחית' (דברים כ יט, ד"ה כי האדם), שמצווה זו אינה אמורה אלא בהשחתה לשמה ולא בדבר הנעשה לתועלת האדם!

אם כן, כיצד ניישב את הקשיים בשני טעמיו של הרמב"ן למצוות הכלאיים?

המעין בדרכיהם של בני אדם, ימצא שתי גישות המנסרות בחללו של עולם באשר ליחס האדם אל הבריאה: דרך אחת היא דרכו של טורנוסורפוס הרשע וחבר מרעיו. לדידם - שלמה היא הבריאה. אין היא זקוקה לשכלול ולתיקון. האדם לא נברא אלא להשתמש בבריאה כמות שהיא. ומכיוון שהוא פטור מכל אחריות לתיקונו של עולם - יכול הוא לבלות את חייו בתענוגים ובהנאות. אין לו שום אתגר: לא טכנולוגי ולא חברתי, לא רוחני ולא מוסרי.

כנגדה של גישה זו - עומדת השקפת עולמו של האדם המודרני. לדידו - העולם שייך לו, ואך לו. הוא יתקדם במדע ויפענח את סודות הבריאה, הוא יפתח טכנולוגיה וירתום את כל כוחות הטבע לצרכיו. אף ירשה לעצמו לחבל בטבע: בתעשייה - לפלוט פסולת רעילה, בחקלאות - לשבש את האיזון הביולוגי, בחיי המדינות - לייצר כלי נשק להשמדה המונית, ואף בחיים האישיים - לחיות חיי נהנתנות, ריקנות והפקרות שלוחי רסן, מבלי להקשיב אל מצפונו המוסרי ואל נשמתו הזועקת לחיים של תוכן, משמעות וקרבת א-להים. ברוב גאוה, רואה האדם את עצמו כאדון היחיד והבלעדי של הבריאה לעשות בה כרצונו. משול הוא האדם המודרני לבוני מגדל בבל,

5. וכ"כ רבינו עובדיה ספורנו (בראשית א יב).

אשר בעצמם יצרו את חומרי הגלם ובמו ידיהם בנו מגדל עד לשמים, ובזאת באו להילחם בריבונו של עולם.⁶

כמקרה הרבעת הכלאיים – המביאה לעולם את הפרד העקר – כך מקרהו של האדם המודרני. כבר היום ניתן לראות ניצנים של הכרה, כי הקידמה הטכנולוגית מביאה את האדם אל סף שוקת שבורה. הפגיעה המתמשכת באיכות הסביבה יוצרת כבר איום ממשי על קיומה של האנושות, והאדם מתחיל להרכין ראש בענווה מול חכמת הבורא הגנוזה בטבע, אשר גדלותה ועומקה הם מעל ומעבר לכל יכולתו של האדם להשיג ולהבין.⁷

מתוך הכרתן של שתי דרכי השקר – נוכל לבוא, בעקבותיו של הרמב"ן, במסילה העולה בית א-ל. גם הרמב"ן מודה כי זרה היא שיטתו של טורנוסרופוס לדרכה של תורת ישראל. האדם, על פי דרכה של תורה, לא נברא אלא בבחינת 'אשר ברא א-להים – לעשות' (בראשית ב ג).⁸ אך גם לאחר שניתן העולם בידי האדם – אין הוא הפקר. אין האדם אדון לטבע. כל חכמתו וגבורתו, כשרונו ויכולתו – מברכת הבורא הם באים, ובשליחותו! הקב"ה בעצמו הוא שהטיל על האדם את המשימה ואת האתגר להשלים את מעשה בראשית. שליחות יש כאן, אך לא אדנות ובעלות. את היחס הנכון של האדם אל הבריאה מבטא נעים זמירות ישראל (תהלים ח ד-ט):

'כי אראה שמייך מעשה אצבעותיך, ירח וכוכבים אשר כוננתה. מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו. ותחסרהו מעט מא-לוהים וכבוד והדר תעטרהו. תמשילהו במעשי ידיך, כל שתה תחת רגליו. צנָה ואלפים כולם וגם בהמות שדי'.

היחס הנכון של האדם אל מעשי הבורא, בענווה ובהרכנת ראש – מתבטא הוא באותה ההגבלה שהוטלה על הפיתוח המדעי. עצם הידיעה שלא הכול נמסר לידינו של האדם, היא הנוטעת בו את אותה התחושה כי לא הוא אדון כל הארץ. חוקות השדה, אשר נקבעו בששת ימי בראשית להבדיל כל חיה וכל צמח למינהו – נותרו בידינו של הבורא (ואכן, עם התפתחותה של ההנדסה הגנטית, וסלילת דרכים ליישומה אף בבני אדם, רבים הם המבינים בעצמם שאל לו לאדם ליטול לעצמו חופש מוגזם בנושא רגיש זה).

אך עדיין יש לשאול, במה נשתנתה דווקא הרכבת המינים מבין כל תולדות השמים והארץ אשר נמסרו לידינו של האדם? כדי לענות על שאלה זו צריכים אנו להעמיק חקר בפסוקי הבריאה של היום השלישי (בראשית א יא-יב):

6. עי' עיונים בספר בראשית' (עמ' 74 ואילך).

7. עי' עין א"ה (שבת פרק ב סי' קצ).

8. עפ"י ב"ר (פר' יא סי' ו); רבינו בחיי שם (ד"ה אשר). ועי' עין איה (שבת פרק ב סי' קיא).

ו'יאמר א-להים: תדשא הארץ דשא עשב מזריע זרע, עץ פרי עושה פרי למינו... ויהי כן. ותוצא הארץ עשב מזריע זרע למינהו, ועץ עושה פרי אשר זרעו בו למינהו...'⁹
שני ציוויים נצטוותה הארץ ביצירת הצמחים, אך לא ביצעה אלא אחד. נצטוותה הארץ על ההבחנה בין המינים – וקיימה. נצטוותה על טעם העץ שיהיה כטעם הפרי – ולא קיימה.⁹ הציווי – הרי הוא המחשבה הא-לוקית המקורית.¹⁰ מחשבה זו, לא יכולה הייתה להתגשם כולה מיד במהלך הבריאה. 'נשברו הכלים'.¹¹ הרבה מן החסרונות שבעולם, הן החומרניים והן הרוחניים והמוסריים – שייכים לחיסרון זה, ועל האדם לפעול לתקנם. שונה מהם היא הבחנת המינים. אין היא חסרון הבא מ'שבירת הכלים', אלא חלק מן המחשבה הא-לוקית המקורית. חוקת עולם אידיאלית היא, שחקק הבורא בעולמו שלא על מנת לשנותה. וחלילה לו לאדם לשלוח את ידו בנחלת ה' ולומר לבוראו: גדולים מעשיי ממחשבותיך.
רק אדם המכיר במגבלותיהם של המדע והטכנולוגיה אל מול חכמתו וגבורתו של הבורא, הוא היכול להיות שליח נאמן לתקן עולם במלכות שדי.

9. ב"ר (פר' ה סי' ט); רש"י (פס' יב ד"ה עץ פרי).

10. עי' אורות התשובה (פרק ו סעי' ז).

11. עי' רמח"ל (קל"ח פתחי חכמה פתח ל-לא); אורות הקודש (ח"ב עמ' תקיג-תקכז); אורות התשובה (פרק יא סעי' ד).